

Зарубіжний досвід

УДК 336.773 (100)

О. Є. Верней

Особливості діяльності промислово-фінансових груп: зарубіжний досвід та українські перспективи

Розглянуто світовий досвід та переваги функціонування найтиповіших моделей фінансово-промислових груп, обґрунтовано доцільність їх створення в Україні на основі регулювання вітчизняної законодавчо-правової бази.

Ключові слова: промислово-фінансова група, фінансовий капітал, банк, фінансово-кредитна установа.

В умовах розвитку ринкової економіки в Україні існує об'єктивна необхідність інтеграції фінансового та промислового капіталів. Одним з ефективних засобів забезпечення інноваційної моделі розвитку, залучення інвестицій і піднесення виробництва, консолідації промислового і фінансового капіталу, налагодження вигідних технологічних і господарських зв'язків є створення промислово-фінансових груп (ПФГ), за допомогою яких планується розв'язати ряд проблем щодо налагодження взаємозв'язків між банківськими установами, страховими компаніями, підприємствами та іншими учасниками ПФГ. Проте, незважаючи на існуючу потребу та позитивний зарубіжний досвід функціонування промислово-фінансових об'єднань, ПФГ в Україні не отримали належного розвитку.

Проблеми створення, становлення та розвитку промислово-фінансових груп, сутність концепції економічної оцінки, організація управління і планування діяльності промислово-фінансових груп знайшли своє відображення у наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених – економістів І. Алексеева, І. Бланка, Є. Бойка, В. Геєця, М. Долішнього, А. Загороднього, М. Козоріз, М. Колісник, Є. Крикавського, О. Кузьміна, Л. Мороз, І. Мостової, Й. Петровича, І. Хоми, М. Чумаченка, Р. Акоффа, М. Альберта, М. Мескона та ін. Однак аналіз наукових публікацій свідчить, що проблемам економічної оцінки та регулювання діяльності промислово-фінансових груп, з урахуванням особливостей становлення і розвитку в Україні ринкових умов, приділено недостатньо уваги, що зумовлює актуальність даної проблематики.

Наголошуючи на надзвичайно важливій ролі промислово-фінансових груп в економіці кожної країни, автор даної статті досліджує зарубіжний досвід функціонування промислово-фінансових об'єднань та визначає доцільність їх створення в Україні.

Важливим компонентом світової господарської системи є інтегровані промислово-фінансові структури. Вони спираються на взаємопроникнення промислового й банківського капіталів, котре підвищує ефективність використання матеріальних, наукових, технологічних, фінансових, управлінських та інших ресурсів. Так, Південній Кореї притаманний високий ступінь концентрації виробництва й капіталу у формі чеболів, які є фінансовими науково-промисловими групами. Утворення самодостатніх, універсальних багатогалузевих економічних комплексів – сюданів, дало можливість Японії стати провідною державою світу. Створення транснаціональних корпорації (ТНК) – великих міжнародних

© О. Є. Верней, 2008.

промислово-фінансових об'єднань промислового, фінансового, наукового, людського капіталу незалежно від національних кордонів, дало змогу країнам, де розташовані центральні компанії цих корпорацій, і передусім США, Японії, Франції, Великобританії, Німеччині, контролювати світові ринки багатьох товарів [1].

Особливістю структури німецької економіки є значна роль банків та їх зв'язків з нефінансовим сектором (промисловістю, торгівлею, послугами, транспортом). Виняткова роль банків зумовлена особливістю німецького законодавства, у відповідності з яким приватні особи не можуть безпосередньо здійснювати значні капіталовкладення в розвиток промисловості. Вони повинні звертатися до посередників, основні серед яких це – банки. Переважаючою формою об'єднання фінансового та промислового капіталів у Німеччині є утворення фінансово-промислових груп та холдингів. При цьому на вершині ієрархії є банк, з яким пов'язана група великих торгово-промислових компаній, біля яких групується велика кількість крупних та середніх фірм. До того ж особливістю німецьких інтеграційних структур є взаємна участь компаній в капіталах одна одної (перехресне володіння власністю). Прикладами холдингів, до складу яких одночасно входять промислові підприємства, банки, страхові та інші компанії, є «Дойче Банк» та «Дрезднер Банк», які одночасно очолюють однойменні фінансові групи. Ці банки володіють і контролюють діяльність в середньому 150 компаній кожний, включаючи кредитно-фінансові, інвестиційні, страхові, торгові, промислові та транспортні підприємства та підприємства сфери послуг. Так, до складу групи «Дойче Банк» входять концерни «Сіменс», «Бош», «Даймлер Бенц», «Тіссен»; в групу «Дрезднер Банк» – корпорації «Хехст», «Крупп», «Грюндіг» тощо [2].

Для Японії в цілому характерною є так звана внутрішня диверсифікація виробництва, яка здійснюється за рахунок накопичення капіталу, оскільки поглинання і злиття втримує інститут «постійних акціонерів». Існування останніх у корпораціях є особливістю японських фінансово-промислових груп – колишніх дзейбацу, теперішніх кейрецу. Інший тип японських груп – сюдани – які є самодостатніми, універсальними багатогалузевими економічними комплексами, що включають у свою структуру фінансові організації (банки, страхові та трастові компанії), торгові фірми, а також набір виробничих підприємств, що представляють повний спектр галузей національної економіки. Торгові фірми сюданів здійснюють понад половину експортно-імпорتنих операцій, їх частка в імпорті окремих товарів досягає 90%. Комерційні та трастові банки груп контролюють близько 40% загального капіталу всієї банківської системи країни, а страхові компанії – 55% усього страхового капіталу.

Серед крупніших ста виробничих фірм понад сімдесят є членами тієї чи іншої групи, крім того, шість належать до основних промислово-фінансових груп: три – на основі довоєнних дзейбацу (Міцубіші, Міцуї, Сумімото), а три на основі післявоєнних кейрецу (Дайїті-Кангін, Фуйо, Санва), які відіграють значну роль в економіці Японії. Їм належить 25% усіх акцій, які перебувають в обігу на Токійській фондовій біржі [2].

Великі компанії Швеції утворюють стратегічні альянси в основному із зарубіжними компаніями. Приклад одного з таких альянсів – між шведським концерном «Вольво» і французьким «Рено». Такі взаємини характерні і для інших машинобудівних компаній Швеції, близько 20% яких мають дочірні підприємства за кордоном. До них належать «Вольво», «Електролюкс», «АСЕА», «Еріксон», «СААБ-Сканія», «Сандвіч» та інші.

У США «обличчя» промисловості визначають 100 багатогалузевих корпорацій, які по суті є високоінтегрованими фінансово-промисловими групами.

У відповідності із статистичними даними на їх частку припадає 55-60% ВВП США, тут зайнято 45% робочої сили, виконується 60% інвестицій [3, с. 262]. Американська модель управління інтегрованими структурами створювалася з урахуванням ринковоорієнтованої фінансової системи, на основі високого рівня розвитку ринку капіталу, широкого вибору різних фінансових інструментів. До найбільш відомих груп США, основу яких становлять фінансові установи, належать групи «Чейз», «Моргана», «Мелона», «Сакса». В більшості випадків ці структури мають аналогічну будову та історію розвитку. Багато з промислових корпорацій самі створили фінансові структури: General Motors, General Electric, Ford Motor, IBM. Усі перелічені компанії мають транснаціональний характер, оскільки їм уже давно тісно в межах однієї країни. Характерною особливістю груп у США є перевага вертикальної складової над горизонтальною [2].

У 80-х роках ХХ ст. Південна Корея, Гонконг, Таїланд і Сінгапур завдяки бурхливому розвитку економіки отримали почесне звання «азіатських тигрів». Але тільки Корея фінансувала економічне зростання за рахунок внутрішніх коштів. За участю держави було створено чеболі (ФПГ), що об'єднували найбільші підприємства різних галузей, а також банки. Чеболям надавалися значні податкові та інвестиційні пільги, а підприємствам, які до них входили, держава пропонувала субсидії і дешеві кредити. Причому якщо на початку 60-х уряд країни проводив політику імпортозаміщення, то вже до кінця десятиріччя орієнтованою економічною політикою став розвиток експортоорієнтованих галузей – машино- і автомобілебудування, металургії, виробництва побутової електроніки. Посприяв корейській економіці і традиційно високий рівень заощаджень громадян, частка яких становила 70% доходів населення. Результатом такої політики держави стало зростання ВВП у середньому на 8% протягом трьох десятиріч. А найбільші корейські чеболі – Goldstar (нині LG), Daewoo, Samsung, Iliva, Pohang – увійшли до числа помітних гравців глобальних ринків [4].

Позитивним є і досвід організації подібних структур у Росії. Згідно із ст. 2 Закону РФ «Про фінансово-промислові групи» від 30 листопада 1995 р. ФПГ – це сукупність юридичних осіб, що діють як основне й дочірні товариства або повністю чи частково об'єднали свої матеріальні й нематеріальні активи (система участі) на основі договору про створення фінансово-промислової групи з метою технологічної або економічної інтеграції для реалізації інвестиційних та інших проектів і програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць [5]. При цьому, створення ФПГ у Російській Федерації будується перш за все на наступних принципах: використання різних форм інтеграції фінансового, промислового та торгового капіталу на основі взаємної зацікавленості у результатах спільної діяльності як визначальної умови формування груп; державного сприяння та підтримки створення та функціонування ФПГ, інвестиційні проекти та програми яких відповідають меті і пріоритетам соціально-економічної політики. Форми державної підтримки ФПГ – найрізноманітніші, вони враховують як загальну економічну ситуацію, так і специфіку діяльності конкретної фінансово-промислової групи. Також допускається різноманітний склад учасників та організаційно-правових форм ФПГ. Учасники ФПГ можуть об'єднуватися навколо як промислового підприємства, науково-дослідної чи конструкторської організації, торгової фірми, так і навколо банку.

Усе вищезазначене створює позитивні перспективи до формування ФПГ у Росії – на сьогоднішній день вони стали значною частиною економіки країни. Також необхідно зазначити, що ФПГ сприяли підвищенню конкурентоспроможності та ефективності російського виробництва, створенню раціональних технологічних

та коопераційних зв'язків, збільшенню експортного потенціалу, прискоренню науково-технічного прогресу та залученню інвестицій.

Що стосується України, то після прийняття Закону «Про промислово-фінансові групи в Україні» (ПФГ) від 21 листопада 1995 р. виникла можливість утворення таких структур. Але якщо проаналізувати українське законодавство в даній сфері, то можна побачити, що, на відміну від законодавства РФ, воно не тільки не стимулює учасників господарських правовідносин до створення ПФГ, але і деякою мірою перешкоджає даному процесу. Згідно із Законом України «Про промислово-фінансові групи в Україні» промислово-фінансова група – це об'єднання, до якого можуть входити промислові і сільськогосподарські підприємства, банки, наукові і проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції [6].

Отже, при створенні ПФГ не передбачається практично ніякої державної підтримки (лише вибірково надаються пільги щодо експорту й імпорту проміжної продукції). Водночас існують вимоги щодо обсягів реалізації кінцевих товарів. Так, на другий рік функціонування обсяг їх реалізації повинен становити не менше 100 млн. дол. США, що є досить важким завданням. Одночасно закріплена обов'язкова вимога щодо участі підприємств у реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки, що обмежує термін існування ПФГ строком дії програми. Передбачається досить складна та трудомістка процедура створення ПФГ. Також необхідно зазначити наявність обмежень щодо участі в ПФГ лише одного банку. При цьому банк, фінансово-кредитна установа не можуть бути головним підприємством (у той час як у світовій практиці саме банки є центром таких утворень). Зазначені та інші фактори призвели до того, що законодавча база не вплинула на створення ПФГ.

Проте, як свідчить світовий досвід, створення ПФГ має на меті не виконання державних програм розвитку пріоритетних галузей, а в основному – отримання певних економічних вигод від такого об'єднання. Тому у Законі [6] логічно було б передбачити також можливість створення ПФГ на підставі власних інтересів учасників.

Як уже зазначалось, за вітчизняним законодавством головним підприємством є те підприємство, яке виробляє кінцеву продукцію і здійснює її збут. Відповідно, ним не може бути банк, кредитно-фінансова чи торговельна установа. Але таке обмеження не виправдано. Адже в усьому світі фінансово-промислові групи (а не промислово-фінансові, як в Україні) – це об'єднання підприємств навколо фінансового центру, основним завданням якого є залучення і акумуляування коштів, а також розробка інвестиційної політики і здійснення капіталовкладень. Як показує досвід, найперспективнішими є ті ФПП, які очолюються банками. Вони активно застосовують різноманітні важелі прямого та фондового інвестування, ефективно управляють корпоративними фінансами та інвестиційними проектами.

На нашу думку, до конкретних передумов, що обумовлюють необхідність формування ПФГ у пріоритетних для України напрямках розвитку промислового комплексу, належать наступні:

- гостра потреба створення нової системи інвестування промисловості, формування інтегрованих структур, здатних до саморозвитку в умовах ринку;
- складність та недостатність досвіду самостійного виходу вітчизняних товаровиробників на зовнішній ринок;

- наявність серйозної структурної та фінансово-інвестиційної кризи у промисловості, особливо в сфері науково-дослідних та високих технологій;
- втрата значної частки внутрішнього товарного ринку України, зумовлена появою на ньому продукції крупних зарубіжних, у т. ч. транснаціональних компаній.

Для стимулювання зацікавленості учасників господарських правовідносин в утворенні ПФГ, з нашої точки зору, необхідно розробити заходи державної підтримки діяльності ПФГ. Вони можуть включати: надання пільгових кредитів та інші фінансові заохочення для реалізації проектів ПФГ; гарантії по цінних паперах ПФГ; надання державних гарантій для залучення різного роду інвестицій; спрощені умови для просування на зовнішніх ринках вітчизняної високотехнологічної конкурентоспроможної продукції; надання банкам – учасникам ПФГ, з боку НБУ, пільг, що передбачають зниження норм обов'язкового резервування, зміни інших нормативів з метою підвищення їхньої інвестиційної активності. Заходи державної підтримки ПФГ можуть бути як постійно діючими, так і тимчасовими пільгами, котрі враховують специфіку конкретних інвестиційних проектів та програм.

Використання ПФГ як форми співробітництва фінансових і промислових установ дозволяє збільшити стійкість як промислових підприємств, так і банківських установ; створити фінансовий механізм для розвитку виробництва; акумулювати фінансові кошти в банках ПФГ винятково в інтересах цільових програм; отримувати додатковий прибуток від реалізації продукції усім членам ПФГ, включаючи банки; отримувати іноземні інвестиції під гарантію уряду, що передбачено законом про ПФГ; проводити інноваційну діяльність, новітні наукові розробки, запровадження яких підвищать якість продукту; зменшувати поточні, технологічні й інформаційні витрати; покращувати кредитне обслуговування підприємств ПФГ банками, які входять до складу ПФГ, через надання кредитів під більш низькі порівняно з ринковими відсотки, можливість пролонгування строку повернення кредиту, участь банку в проектному фінансуванні; одержувати (банку) надійну кредитну клієнтуру, що має ліквідне забезпечення, значний власний капітал, і тим самим вирішити задачу розміщення великих активів. Крім того, з успіхами тієї чи іншої ПФГ буде рости й імідж великого банку.

Функціонування ПФГ вигідне і для держави. По-перше, вирішується проблема скерування банківського капіталу в промисловість; по-друге, збільшується надійність банківської системи в цілому, удосконалюється її структура; по-третє, підсилюється конкуренція: між банками усередині ПФГ за обслуговування найбільш вигідних учасників групи, між ПФГ – за залучення нових великих організацій.

Узагальнюючи світовий досвід функціонування найтипівіших моделей ФПГ, зокрема високоінтегрованих американських ФПГ, японських сюданів, південно-корейських чеболів, фінансово-промислових об'єднань Німеччини та російських ФПГ, можна зробити такі висновки: по-перше, економіку високорозвинених країн творять великі сильно інтегровані фінансово-промислові групи; по-друге, ФПГ є універсальними, багатогалузевими комплексами, які включають до свого складу банки, торговельні фірми, страхові і трастові компанії, а також велику кількість виробничих підприємств, які представляють певний перелік галузей національного виробництва тієї чи іншої країни; по-третє, процес злиття банківського та промислового капіталу є характерним для всіх, без винятку, індустріально розвинених країн.

Варто зазначити, що існуючі співвідношення між власними та залученими джерелами фінансування українських підприємств призводять до зростаючої залежності їх від фінансово-кредитних установ і ринку позичкових капіталів, сприяючи тісній інтеграції банківського та промислового капіталу і створенню

таких об'єднань, як промислово-фінансові групи. У результаті їх функціонування на теренах України забезпечуватиметься перерозподіл фінансових ресурсів на користь перспективних галузей, що позитивно вплине на стабілізацію виробництва, сприятиме покращенню інвестиційного клімату, прискоренню науково-технічного прогресу, фінансовій стабілізації підприємств, тобто стимулюватиме розвиток вітчизняної економіки, що зміцнить Українську державу.

Отже, для забезпечення виходу України з економічної кризи необхідні конструктивні зміни в організації управління, планування та регулювання економіки через створення специфічних бізнесових об'єднань – промислово-фінансових груп (ПФГ) і транснаціональних промислово-фінансових груп (ТПФГ), які сприятимуть оздоровленню фінансового стану виробничих підприємств.

Список використаних джерел

1. Галянтич М. Промислово-фінансові групи в Україні: проблеми статусу та правового регулювання діяльності / М. Галянтич, В. Махінчук, Н. Задорожна // Підприємництво, господарство, право. – 2004. – № 3. – С. 25-30.
2. Косіюк О. М. Особливості функціонування інтеграційних структур в Україні і світі / О. М. Косіюк // Веб-ресурс : <http://www.confcontact.com/ap1/4>.
3. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Украинский контекст / С. И. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 646 с.
4. Шкарпова О. Захід не допоможе [Електрон. ресурс] / О. Шкарпова // Веб-ресурс : http://www.kontrakty.com.ua/show/ukr/print_article/30/0720066900.
5. Стеценко В. Ю. Правове регулювання створення промислово-фінансових груп (зарубіжний досвід та Україна) / В. Ю. Стеценко // Веб-ресурс : <http://www.inpos.com.ua>.
6. Закон України «Про промислово-фінансові групи» від 21.11.95 р. № 437/95-ВР // Веб-ресурс : <http://www.rada.kiev.ua>.
7. Бесараб Є. О. Роль банку у формуванні інвестиційних ресурсів ФПП / Є. О. Бесараб // Фінанси України. – 2002. – № 1. – С. 116-120.
8. Куліш А. П. Формування організаційної структури ФПП / А. П. Куліш // Фінанси України. – 2000. – № 9. – С. 35-39.

Верней О. Е. Особенности деятельности промышленно-финансовых групп: зарубежный опыт и украинские перспективы.

Рассмотрены мировой опыт и преимущества функционирования наиболее типичных моделей финансово-промышленных групп, обоснована целесообразность их создания в Украине на основе регулирования отечественной законодательно-правовой базы. Ключевые слова: промышленно-финансовая группа, финансовый капитал, банк, финансово-кредитное учреждение.

Verney O. Ye. Specific Features of Financial and Industrial Groups Activity: World Experience and Ukrainian Prospects.

Both world experience of financial and industrial groups and advantages of their most typical functional models as well as expediency of their organization in Ukraine on the basis of home legislative and legal regulation have been considered.

Key words: financial and industrial group, financial capital, bank, credit and financial institutions.

Надійшло 04.07.2008 р.